

Spiró György:

Fogság

Egy őstrogлдыta, akinek, pontosan tudom, szintén nem közömbös ez a regény, a napokban azt találta kérdezni tőlem, hogy nekem miért is tetszik a Fogság (mert hallotta, hogy alig fejeztem be, máris újratektem az olvasását).

Amikor gondolkozni kezdtem ezen a kérdésen (mert az ember többnyire csak úgy, önkéntelenül nem fogalmazza meg magának minduntalan, hogy mi is tetszik neki abban, amit éppen olvas), elsőre az jutott eszembe, hogy az biztos, hogy nem a kultúrtörténeti háttére miatt tetszik leginkább.

Pedig az a történeti tabló és az az eseményfolyam, amit Spiró most megalkotott, monumentalitásában és ugyanakkor apró részleteinek pontosságában is lenyűgöző. Hatalmas tudás van beleszőve ebbe a regénybe, anélkül, hogy ez a rengeteg ismeretanyag mintegy a szerző hivalkodásaként („én ezt is tudom ám!”) tolakodóan és hivalkodóan előtérbe nyomulna. De emlékszem, amikor nekikeztem az olvasásának, először – éppen emiatt a hatalmas és gazdag műveltséganyag miatt – csak viszonylag lassan tudtam haladni benne, és időnként bizony el is fárasztott egy kicsit. És van egy rész, amit szerintem második olvasásra sem fogok tudni teljesen felfogni: a negyedik rész vége felé a gyors császárválásokat és a zsidó háború történetét. Az én rossz névmemóriámmal valósággal tragikus a felgyorsult eseményekkel és bennük a megszámlálhatatlan szereplővel szembesülni. De ha mást nem is, a korszak hangulatát már elsőre fel tudtam fogni ott is.

A fülszöveg többek között „kalandregényként” aposztrofálja a Fogságot, nyilván már csak a potenciális olvasóközönség figyelmének felkeltése érdekében is. Tényleg, lehet így is olvasni a könyvet. A főhős valóban sok mindenben megy át, amiket joggal nevezhetünk kalandoknak, sőt egy helyen ő maga is kalandornak nevezi magát. Nem nélkülözi a regény a véres, helyenként naturalisztikus, olykor pornográfiába hajló részleteket sem. A huszadik század akcióéhes embere számára ez is vonzó lehet.

Mégis, ha ezt a könyvet egyáltalán kalandregénynek gondolnám, akkor számomra főként a szellemi kalandok regénye lenne. Én elsősorban úgy értelmezem a történetet, mint a főhősnek, Urinak a világmegismerési folyamatát. Ez a világmegismerési folyamat persze nem földrajzilag, hanem életmegismerési folyamatként értendő, ezért szól a regény nemcsak az utazásról (Rómától Jeruzsálemig, Júdea, Alexandria), hanem folytatódik Uri Rómába való visszatérése után is, és egészen életének utolsó szakaszáig (alighanem haláláig) tart.

Ez a világ-, ill. életmegismerési folyamat a regény nagyobbik felében, az első három részben Uri felnőtté válásának történetével esik egybe, vagyis önmegismerési és önfejlődési folyamat is egyben: egy mindig másmilyen, folyton mindenben kívül álló, örökké a helyét kereső ember története. Számomra

ennek az embernek a világhoz és önmagához való viszonya és ennek a viszonynak a folytonos változása a leglebilincselőbb a regényben, hiszen Uri és világán keresztül – úgy gondolom – önmagunkkal és a saját világunkkal van módunk szembesülni, de úgy, hogy senki nem rágja a szánkba, hogy mit és hogyan kell vagy lehet értelmezni. Kívül vagyunk az egészen, és a regény mégis benyel bennünket.

Uri nem klasszikus értelemben vett hős, sőt semmi hősi nincs benne, sem a külsejében, sem a jellemében. Rajta többnyire nem múlik semmi, vagy ha mégis, akkor ő inkább segít, mint árt. Kisemberként többnyire azt is felfogja, hogy mikor nem mehet szembe a történésekkel. És hogy mikor használhatja ki a lehetőségeket a saját javára. Szégyelli, de lassan elfogadja a saját korlátait. És az érényeit is.

Többnyire magányos, annak ellenére, hogy sok ember mozog körülötte. A számára fontos családi kapcsolatai mind félresikerültek: ilyen az apjával, Józseffel való viszonya, akinek a távolból is folytonosan bizonyítani akarja, hogy ér valamit, de aki visszatértekor már nem él; ilyen a fiához, Théóhoz fűződő kapcsolata – őt a saját értelmetlen lázadása miatt veszíti el; ilyen az egyetlen igazi szerelme, Kainisz, akivel kapcsolatban ez az érzés eleve csak reménytelen lehet. Szellemi társakra, félig-barátokra csak az alexandriai időszakban talál úgy-ahogy. Zsidósága és római polgár mivolta éppen annyira jelentenek a számára kettős kötődést, mint sehová sem tartozást. Életcélját, a zsidóság igaz történetének megírását is akkor találja meg, amikor már minden forrást és képességet elvesztett ahhoz, hogy ezt a célt betöltse, és már készül a birodalmi történész tollából a császár kegyeltje, Uri egykori szerelme által jóváhagyott hivatalos verzió.

Uri világ- és önmegismerési folyamata így a világból való fokozatos kiábrándulásának története is, ami különösen sötét színeket kap az utolsó, negyedik részben, amely Uri felnőtt életét meséli el a Rómába való visszatérés után. Még a látszólagos sikerek is a minden szépben és jóban való csalódását hozzák, mindennek az elvesztését, ami valaha is drága tudott lenni a számára. „Leveszik róla a szépet”, ahogyan Bereményi írja egy Cseh Tamás-dalban. És Uri felismeri, hogy igen, ennek így kell lennie, mert ilyen a világ, ilyen volt, és ilyen lesz. Keserű tanulság, de nincs ok jobbra.

A tragikus, véres, szomorú és kiábrándító eseményeket ugyanakkor Uri (és persze a mindentudó szerző-krónikás) szemszögéből mindig egy kis távolságtartással, ironikus rálátással látjuk: Uri a kívülálló-megfigyelő, aki egyrészt csak egy római senkiházi (ahogyan magára nemegyszer gondol), másrészt ráadásul gyengén is lát, és rossz látását olvasással és gondolkodással kénytelen pótolni.

Persze nemcsak iszonyú, hanem jó dolgok is történnek Urival, és ő hedonista módon élvez minden fizikai és szellemi örömet, amit az élet számára megad, miközben természetes életformájának mégis inkább a nincstelenséget, a vándorlást, a kivetettséget tekinti. Egy hedonista aszkéta. Vannak ilyenek...

Uri jellemében és életútjában sokféle motívum kapcsolódik össze. Egyrészt ő egy felszabadult rabszolga unokája, családjában az első római polgár, de egy gazdag római patrónus kiszolgáltatott kliense is egyben. Ugyanakkor – rossz testi adottságai miatt nem dolgozhatván – szenvedélyes és állandó olvasás révén bámulatos mennyiségű tudásra tesz szert. Tizenkilenc éves koráig – amint később az alexandriai gimnázium igazgatójának elmondja – nem is élt, csak olvasott. (Pontosabban azt mondja, hogy félt élni, és ezért olvasott.)

Alexandriában az ifjú Uri törekvése a hétköznapi tapasztalatszerzésen túl még főként az olvasással megszerezhető tudásra irányul: mindenáron el szeretné végezni a gimnáziumot – persze nem minden gyakorlati cél nélkül: a csodált város polgárjogának megszerzéséért. (Érdekes viszont, hogy az idős Uri, aki már sokat tud az életről és önmagáról is, egyáltalán nem akar olvasni többé. A „fogadott fia” által megszerzett értékes tekercsek elolvasását is elhárítja magától. Aki megéli, megtapasztalja az életet, annak nem kell olvasnia?)

Mindenesetre Uri – ahogy az az utazása során a maga számára is váratlanul kiderül – tudása révén, mintegy a szellem arisztokratájaként egyenrangúvá válik bármilyen magas társaságban. Két kultúrában felnöve egyszerre gátlásos zsidó és felszabadultan csevegő római suhanc, aki még Pilátus vacsoráján, Antipász galileai király társaságában is megállja a helyét.

Uri a római zsidó közösségbe születik bele, de az ő zsidósága elég sajátos, és a zsidó közösséghez való viszonya is sokat változik a regény története során. (A regény végefelé Uri azt mondja egykori szerelmének: Én már zsidó se vagyok. Mire Kainisz azt válaszolja: Sose voltál az.)

A könyvben nagy részt tesz ki a zsidó hagyományok bemutatása, de nemcsak önmagában, hanem a római és a hellén kultúrával való kapcsolatában is. A zsidó vallást mint különösebb hit nélküli szokásrendszert mutatja be az író, amely elsősorban közösségi jelentőségű: a valahová való tartozás eszköze. Érzékelteti ugyanakkor a zsidóság rendkívüli megosztottságát is. Urit megrázó élmények, iszonyatos csalódások érik a zsidósággal, főleg annak vezetőivel kapcsolatban. A szamáriai véres események, a főpapok, a királyjelöltek és érdekkörük politizálása rádöbbenik őt arra, hogy Isten kiválasztott népét ugyanazok az érdekek, érzések és indulatok vezérlik, mint bármely más népet a világon. Ebben nem különböznek zsidók, görögök vagy rómaiak. Mégis, a nép az idegeneknek való kiszolgáltatottsághoz képest jobban elviseli a sajátjainak való akár sokszoros kiszolgáltatottságot is. Mint ahogy a tisztátalanságot is jobban lemossa a szent folyó koszos vize, mint bármi más.

Elképesztő emberismeretről tanúskodik az, ahogyan Spiró megmutatja mind a nagy történelmi események, mind a magánélet eseményei mögött azokat az emberi természetből adódó mozgatórugókat, amelyek nem változnak az egyes történelmi korokban, legfeljebb más-más formát öltenek. A regényből teljes mértékben hiányzik az idealizálás: mind az eszméket, mind az embereket, mind az eseményeket pőre valójukban mutatja meg.

Érdekes ebben a tekintetben (az Uri-történet egyik mellékszálaként) a kereszténység megszületésének ábrázolása. Spiró egyrészt több helyütt utal azokra a vallási előzményekre, amelyek a görög-egyiptomi-zsidó mitológiában megelőzték (pl. a Mithras-és a Szerapisz-mítoszra), és – Philó alakjában – láttatja a szellemi előzményeket is: azokat a törekvéseket, amelyek egy egységes, a Római Birodalom szembenálló népeit összefogó kultúra kialakítására irányultak. A regény szerint mintegy véletlenül lesznek mindezeknek a törekvéseknek a hordozói egy kis szekta sajátos elképzelései (amelyek ebben a korban Spiró ábrázolása szerint még sok tekintetben különböztek a mai kereszténység felfogásától), amelyeket azok karolnak fel (mint pl. Apollosz), akik tisztán látják, hogy a véres zűrzavar korszakából ez a vallás lehet a kiút a Nagy Tenger népei számára.

A mából visszanezve Spiró ábrázolásmódja azt sugallja, hogy az új vallás kiépülése hosszú folyamat lehetett, ami együtt járt a hagyomány motívumainak egybeépítésével (ezeket az író Uri sejtéseiként részben jelzi is). Azért, hogy érzékeltesse, hogyan épül egybe legenda és valóság, Jézus figuráját is megjeleníti a regényben egy idősödő, tisztaszemű, igazságszerető mesterember alakjában, akivel Uri találkozik a jeruzsálemi börtönben, és akit Pilátus csak a zsidóság elrettentéséül végeztet ki. Az, hogy itt Jézusról volt szó, csak akkor válik egyértelművé, amikor később arról olvasunk, hogy a nazarénusok szektája hogyan kezdi el átalakítani az akkor még időben egészen közeli eseményeket úgy, hogy a Felkent (Khrisztosz) eljövételéről szóljanak.

A regény nyelvileg is fantasztikus. Lehetetlen volt persze az író számára visszadni a latin, a görög és az arámi váltakozását, de így is nagyon összetett a mű nyelvezete, amelyben a hétköznapi beszélt nyelvtől az Ószövetség biblikus nyelvezetéig minden stílus megtalálható, annak a sokrétűségnek megfelelően, ami az ábrázolt valóságból fakad. Spiró leírásai pedig mintha csak Uri eleven fantáziájának termékei lennének, amikor a júdeai parasztasszonyoknak mondja el Hénokh történetét...

Nem tudok mindenről beszélni, ami megragadott, de azért még legalább pár szót hadd szóljak a címről. Mindannyian azt tanultuk, hogy a cím az egyik legfontosabb dolog minden írás esetében. Valamiféle kvintesszenciája a szövegnek. Azt hiszem, itt valóban az. Egyetlen szóba sűríti a teljes regény sokféle vonatkozását. Csak néhány ezek közül:

Konkrét értelemben fogságként elsősorban a római zsidó diaszpóra helyzetét említik a regényben, de tulajdonképpen ez a sorsa az alexandriai zsidóságnak és minden más diaszpórában élő zsidó közösségnek is a Római Birodalmon belül. És joggal terjeszthetjük ki ezt a fogalmat a rómaiak uralma alatt, bár nem diaszpórában élő zsidóság helyzetére is.

Aztán ott van Uri fogsága a jeruzsálemi börtönben, majd az alexandriai zsidóság fogsága a Vész idején. Történetileg ide tartozik továbbá a zsidóság fogsága Egyiptomban a kivonulás előtt. (Ami a regényben egy fiatal alexandriai csillagász szerint Mózes részéről végzetesen téves lépés volt...) Szimbolikusan

pedig Uri él a régi hit fogságában — időlegesen nazarénussá váló fia szemében.
És mindannyian foglyok vagyunk — a sorsunk fogságában. És amíg olvassuk,
ennek a kegyetlenül jó regénynek a fogságában is.

Philosophosnak, szeretettel
2005. május 19-én

— *Glenda* —